

Politikai tájkép

Szócsata után

A választásokkal bizonyára véget ért egy kimerítően hosszú propagandaháború. Leginkább érzékelhető következménye az a kíméletlen verbális pusztítás, amelyet a *szocializmus-kommunizmus* és a hozzá kapcsolódó szavak pozitív jelentéstartományában végzett.

Az antikommunizmus — konkrét tartalom nélkül — a választási propagandaszövegek előállításának általános technológiai szabályaként funkcionált. A magyar társadalomban ma fellelhető valamennyi negatív jelenség magyarázatára, eredetének megjelölésére elégségesnek bizonyult a kommunista vagy a vele azonosított jelzők (sztálinista, bolsevista, vörös, szocialista stb.) valamelyikének hozzárendelése. Mindenesetre az elmúlt negyven-egynéhány év történelmének nyelvi-fogalmi építménye romokban hever, s jaj annak, aki a romok alól bármit vagy bárkit menteni próbál: komoly erkölcsi, névtan egzisztenciális kockázat nélkül senki nem szegheti meg a *Szabadság—Demokrácia* szókincséből épülő új világ nyelvi szabályait.

Furcsa háború volt ez azért is, mert az egymásra fenekedő pártok nem annyira elmentés céljából csaptak össze; egy-egy ütközet sikerét sokkal inkább a közös cél autentikus értelmezésével szerezhető pontok (nyerhető szavazók) számával mérték. A pontok összeszámlálása után megtudtuk: „Végre győzött az ország népének szabad akarata”, „A rendszerváltás vezénylésére az MDF kapott jogot a magyar nemzetől” (*Mai Nap*, április 9.). A kérdés most már az, mit kezd a kormányzó párt (szövetség) ezzel a jogával. Amelynek birtoklásával természetesen megfordul az eddigi függőségi viszony a választópolgárok és a szavazatukkal hatalomra segített új politikai elitcsoportok között. Más és más az értelme persze a hatalomnak is. A politikus számára az uralmi pozíció — akár küldetés, akár foglalkozásszerűen űzött hatalomgyakorlás vagy egyszerűen privilégiumokat biztosító stallum — általában önértékké, öncéllá válik. A szavazópolgár pedig, miután akaratát átruházta a politikusra, most némileg kiszolgáltatott állampolgárként remélhet, elvárhat, számon kérhet. Azt mindenesetre előbb-utóbb be kell látnia: egy kicsit naiv volt, amikor elhitte, hogy a hatalom megszerzésének egyedüli célja a kilátásba helyezett megváltás gyakorlati kivitelezése.

Túl vagyunk a választások — huszonnégy óránál valamivel hosszabb — másnapján, a szavazás eredményeinek józan tudomásulvételén is. A pártok egy idő után felhagytak a sikerek és a kudarcok öngazoló magyarázatával, a háborgás a kampányban alkalma-

zott módszerek és az ellenfél ármánykodása miatt lassan elcsitul, az ujjal mutogató vádaskodást felváltja a szolidabb okulás és a kialakult új helyzet immár komolyabb elemzése. Ha a választások rendszer- vagy korszakváltást jelentő történelmi aktusát másnap az újságíró az illendő ünnepélyesség modorában a demokráciába való megérkezéséért méltatta, akkor a hétköznapi józanosság a kérdőjelet teszi kötelezővé. Csak ugyan megérkeztünk volna?

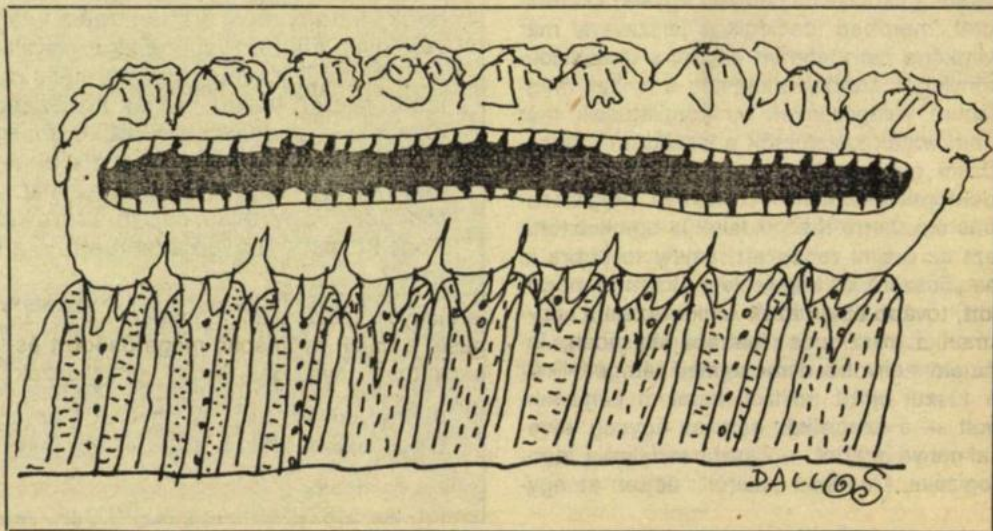
Az üresen maradt baloldal

Hatalomra jutva az új elit realpolitikusi nyomban felismerik: nem egyetlen Rubicon létezik. Azon sem nagyon lepődnek meg, hogy miután az egyikén átléptek — vagy inkább a hídjain átvonultak —, a táj nem sokban különbözik a túlparton hagyottól. „A többpárti parlament önmagában még nem biztosíték a modern, nyugati értelemben vett demokráciára” — emlékeztet a régi-új ellenzék egyik vezetője, Kis János. Az ehhez szükséges „sok más egyéb” között ő mindenekelőtt a parlamenti ellenzékét megillető szilárd jogok, kiváltságok garantálását, a pártoktól független szabad tömegtájékoztatót és a „politikai, világnézeti, kulturális, etnikai vagy életformabeli kisebbséget védelmező jogokat” hangsúlyozza (*Beszélő*, 1990. április 6.). A sor persze folytatható, például a választási kampány idején oly nagyon hiányolt politikai kultúrával. S talán ideje figyelni arra a mindmáig elhallgatott összefüggésre — amely egyébként a választási csatározások tapasztalatainak kézenfekvő tanulsága —, hogy itt a politikai elitek szerepe és felelőssége meghatározó.

Hogy honi demokráciánk még nem maga a tökély, arra nézve sokat mondó tény a baloldal üresen maradt helye a politikai szín-

skálán. Hiányát többen szóvá tették már, az okok feltárása azonban még várat magára. A kérdés (immár egész Kelet-Európára kiterjesztve), hogy miért mondott *nemet* „ennyi millió ember a baloldalra” (*168 óra*, 1990. április 14-i adása), némileg megtévesztő, mivel — a magyar esetenél maradván — azt sugallja, hogy a baloldal eséllyel startolt a választási versenyben. És persze a színeiben indult pártok katasztrófális veresége sem magyarázat a dologra. Lipovecz Iván alighanem pontosan fogalmaz, amikor „egy korszerű értelemben vett szocialista (szociáldemokrata) erő létrehozásának ígéretéről” beszél (*HVG*, 1990. április 14.). Mert hogy ilyen irányzat valóban nem különült el önálló szervezett politikai erőként a többi párttól.

Azóta, hogy Magyarországon a mértékadó politikai erők lényegében konszenzusra jutottak a rendszerváltás (előzőleg sok más névvel is illetett) programja tekintetében — de legkésőbb 1989 októbere óta —, minimálisra csökkent annak az esélye, hogy egy baloldali párt vagy pártszövetség, ha kormányzati szerepvállalásra törekszik, sikerrel szerepelhessen egy parlamenti választáson. Nemcsak elvileg, de a politika illemszabályai szerint is méltatlan egy baloldali párthoz, hogy a hatalom részeseként próbálja meggyőzni a munkavállalókat: viseljék megadásal a kapitalizálódás szociális következményeit, hogy hatalmi pozícióból szólítsa fel őket újabb és újabb áldozatra a hazai és külföldi tőke gyarapodása érdekében. Éppen ezért nem is lehet célja a hatalomra jutás, az alternatív kormányzati erővé válás. Politikai erejét, befolyását a hatalom ellenőrzésére, moderálására fordítva őrizheti meg. Bill Lomax nem is csak a baloldali, hanem az egész demokratikus ellenzék kardinális feladatának tekinti, hogy „folyamatosan ellenőrizzék a hatalom ténykedését, s segít-

sék, védjék és képviseljék a megnyomorítottakat és a hátrányos helyzetben lévőket" (*Beszélő*, 1990. április 14.). **Eörsi István** saját pártját, az SZDSZ-t marasztalja el „a sejtett többség előfeltételeit túlzottan tisztelő taktikázás miatt”, szerinte nagyobb lenne a demokratikus ellenzék súlya, ha „nyíltabban és bátrabban kínáltunk volna társadalmi és ideológiai alternatívát azoknak, akik igazi szocialista és szociáldemokrata pártok és csoportosulások híján dezorientáltak vagy közönyt vettek, illetve nem vettek részt a választásban. Határozottabban kellett volna magunkra vállalnunk a bérből és fizetésből élők érdekképviseletét” (ugyanott).

Demokrácia vagy nemzeti egység?

A *Dátum* című lapban közölt cikksorozatának címében Diczházi Bertalan pontosan megjelöli a rendszerváltás tényleges tartalmát: „A kapitalizmusba való átmenet néhány kérdése.” A szabatos fogalmazással mintegy nyomatékosítja: teljesen szükségtelenek immár a hosszú időn át taktikai megfontolásokból, politikai szemérmességéből alkalmazott fedőnevek, eufemizmusok (piacorientált gazdaság, vállalkozók társadalmá, fölzárkózás Európa fejlett társadalmához stb.). A nyílt beszédre azért is szükség van, mert a hatalmi elit egy részében láthatóan erős a késztetés arra, hogy az átmenettel szükségképpen együtt járó érdekkonfliktusokat, szociális feszültségeket elfedjék, a megélhetés nehézségeinek növekedésével arányosan növekvő tömegelégedetlenség indulatait más pályára tereljék. Ehhez sokféle eszköz áll rendelkezésükre, például a mindenkor kéznél lévő ideológiák. A különböző nemzeti, társadalmi egységideológiák alkalmasak arra, hogy keletkezésük helyén kioltják a feszültségeket, de megszüntetni persze nem tudják. Erre közelmúltunkból is idézhetünk példát.

A Kádár-rendszer bukásának egyik sokat emlegetett oka a nevezetes konszenzus felbomlása, pontosabban felmondása a társadalom részéről. A nyolcvanas évek második felére a szocialista nemzeti egység kiüresedett, merőben ideologikus jelszavával már végképp nem lehetett elfedni a társadalom tényleges érdekszerkezetét, a nyíltan megjelenő különérdekek és konfliktusai már nem voltak kezelhetők a kisajátított „társadalmi érdeknek” ellentmondó, deviáns érdektörékvésként. A felemás polgárosodás egyszerre több oldalról is bomlasztotta azt az uralmi rendszert, amely továbbra is az „összérdek” képviselete címén monopolizált hatalomra épült. Bomlasztotta egyrészt „felülről”: a dominánssá vált gazdasági hatalom birtokosainak sajátos rétegérdekeit a túsul ejtett politikai hatalom kénytelen volt — a szocialista nemzeti egység követelménye szerint — ösztársadalmivá ideologizálni. Másrészt „alulról”: éppen az egy-

ségideológiai hazugságkénti lelepleződése sietette a hatalmi struktúra összeomlását. A belső fogyasztás egyre drasztikusabb visszaszorítása jelentős, korábban fogyasztóként mobil rétegek számára tette érzékelhetővé a magyar polgárosodás korlátait. Életszínvonaluk stagnálása-süllyedése és az ezzel szükségképpen együtt járó negatív szociális élmény kiábrándította ezeket a rétegeket a nemzeti egység „szocialista” perspektívájából. Társadalmilag már elismert szükségleteik, fogyasztási igényeik korlátozása rádöbentette őket munkájuk, foglalkozási szerepük gazdasági és politikai

leértékelődésére éppúgy, mint bérmunkás-alkalmazotti státusuk rögzültségére. Védekezésmódjukra talán az a legjellemzőbb, hogy szolidaritást vállaltak a polgárosodás oltárán végérvényesen feláldozott, elnyomrodó rétegekkel, hozzásegítve őket ahhoz, hogy felismerjék a nemzeti egység, a közös áldozatvállalás hangoztatásának cinizmusát. A hatalomról lehullott szocialista palást alól előtűnt a király anyaszült meztelensége.

Ez a tapasztalat ma sem tanulság nélküli való. Napjainkban újrafogalmazódnak — persze más tartalommal — a különböző nemzeti egységideológiák, mint ahogyan

A szabadság sztálinizmusa, avagy a demokrácia határai

1958-ban léptem úttörőkorba. Akkortájt nem nagyon illett lázadni a hivatalos előírások ellen. Mégsem lettem — másodmagammal az osztályban — úttörő. Ösztönösen taszított a nyájszellem, az „uniformisba” való kényszerítés. Kisdíáként is riasztott, hogy mások határozzák meg, hova kell tartoznom, mit kell tennem. Viszont rendszeresen jártam iskolai hittanra, mert az nem volt kötelező.

Mindez azért jutott eszembe, mert gyerekeimet néhány hónapja úttörővé avatták. Ettől kezdve az iskolai ünnepélyeken vörös nyakkendővel kellett megjelenie, míg nem legutóbb azt közölték az osztállyal, hogy nem szabad a nyakkendőt hordani. Később hivatalosan bejelentették, hogy az iskolában megszüntették a mozgalmat. Mint kiderült: néhány szülő tiltakozására számolták fel a mintegy hétszáz fős szervezetet.

Az úttörőszövetség jelvénye: háromszögletű nemzetiszínű zászló. Az úttörők tizenkét pontja a diákokat a haza szeretetére, a béke szolgálatára, a család munkájában való részvételre, szorgalmas tanulásra, mások munkájának megbecsülésére, a világ megismerésére és jobbá tételére, a kisebbek segítésére, az idősebbek tiszteletére, a környezet kímélésére, a természet védelmére, egészséges életre, értelmű és teste fejlesztésére, a társadalom értékeinek gyarapítására buzdítja, valamint arra, hogy hasznos tagjai legyenek a társadalomnak.

Vajon mi nem tetszett a tiltakozó szülőknek a nemzetiszínű zászlóban és a tizenkét pontban? Mi kifogásuk lehetett a tanulásra, családi munkára, felnőttek tiszteletére stb. való biztatás ellen? Hiszen az úttörőfoglalkozásokon — akár dicséret ez, akár elmarasztalás — már régóta nem folytattak semmilyen ideológiai tevékenységet — azok lényegében csak játszási, szórakozási lehetőséget próbáltak teremteni a gyerekek számára.

Ennél is sajtáságosabb az iskolai szervezet megszüntetésének módszere. Minek alapján számolta fel az iskolai vezetés a helyi úttörőcsapatot? A döntés előtt nem kérték ki sem a gyerekek, sem a szülők véleményét. Az úttörőszövetség alapszabálya kimondja: „Szövetségünk tagjai maguk dönthetik el, hogy mely órszben, rajban vagy más úttörőközösségben kívánnak tevékenykedni. Közösségeink megválaszthatják vezetőiket.”

Az eset jól mutatja a formális demokrácia határait. A gyerekek saját ízlésük szerint választhatnak közösséget és vezetőket — ameddig a felettes szervek engedélyezik a működésüket. A működési jog megvonásával viszont automatikusan száműzik őket a demokrácia területéről: ettől kezdve már nem vonatkoznak rájuk az alapszabályban rögzített demokratikus lehetőségek. Vagy talán éppen azért kell a részletekben demokráciát játszani, hogy kevésbé legyen szembeütő a fontosabb kérdések diktatórikus eldöntése?

Az úttörőcsapat felszámolásának története annyira tipikus, hogy jelentősége túlmutat önmagán, és egy olyan alapösszefüggésre hívja fel a figyelmet, amely a formális politikai demokrácia egész rendszerét jellemzi. Nevezetesen: az állampolgárok politikai következményekkel járó véleményt formálhatnak azokról az ügyekről, amelyek megítélésére engedélyt kapnak, de nincs beleszólásuk abba, hogy miről akarhatnak dönteni.

érthető módon hangot kapnak a demokráciát az ilyen ideológiáktól féltő aggályok is.

*

Ha ma létezne Magyarországon szocialista baloldal, bizonyos, hogy nem a régi szép idők utáni nosztalgiával kábítaná magát, nem is újabb üdvözítő társadalmi berendezkedésről szövögetne teoretikus ábrándokat. „A szociális kérdés mindig alakot változtat, a szocializmus mindig a szabadság adott politikai keretek közötti szociális kérdés állapotára adott válasz” — írja Fehér

Ferenc (*Hiány*, 1990. február 13.). Egyelőre nincs, aki ilyen választ adjon. Mai létezésformájában — politikai diaszpóráként — a magyar baloldal nem sokat tehet. Amolyan külső megfigyelői pozícióból „véleményezheti” a hazai kapitalizálódás folyamatának következményeit. Megállapíthatja pl., hogy az újabb keletű tökefelhalmozás haszonélvezői és kárvallottjai nehezen integrálhatók egyetlen nagy közösségbe. Meg azt is, hogy a nyugatias tőkepiac kiépítése egy keleties munkaerőbazar tartósítása révén nem okvetlenül az egész nemzet érdeke. Na és?

Tomori Lajos